

Asia: VN/4063/2021

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Ihmisoikeusliitto kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskevaan arviomuistioon.

PAKKOAVIOLIITTO ILMIÖNÄ JA TILANNE SUOMESSA

Avioliittoon pakottaminen on naisiin kohdistuvan väkivallan ja sukupuolittuneen väkivallan muoto. Se kohdistuu pääosin tyttöihin ja naisiin, mutta myös poikiin ja miehiin. Esimerkiksi Iso-Britannian pakkoavioliittoyksiköön yhteyttä v. 2020 ottaneista oli naisia 79 prosenttia, mikä osaltaan osoittaa ilmiön sukupuolittuneisuutta

Avioliittoon pakottaminen on määritelty ihmisoikeusloukkaukseksi useissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Erityisen selvästi tämä on ilmaistu Euroopan neuvoston yleissopimuksessa naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta eli nk. Istanbulin sopimuksessa.

Avioliittoon pakottamista esiintyy eri muodoissa myös Suomessa. Tämä käy ilmi Ihmisoikeusliiton (2016) ja Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin (2017) selvityksistä sekä oikeusministeriön (2019) muistiosta. Pakkoavioliitto on moninainen ilmiö. Avioliittoon pakottamista esiintyy ainakin nk. kunniaan liittyvän väkivallan kontekstissa ja osana ihmiskauppaa. Avioliittoon pakottaminen tapahtuu usein perhe- tai sukupiirissä, erityisesti silloin kun kyse on tapaperinteen noudattamisesta tai perheen ja suvun kunnian suojaamisesta tai palauttamisesta. Ensimmäisessä tapauksessa taustalla ei välttämättä ole kunniakäsitteisiin liittyvää kontrollia, vaan kyseessä saattaa olla esimerkiksi perinne, jossa kahden eri kylän nuoret naitetaan toisilleen yhteistyön jatkumiseksi ja vahvistamiseksi. Kunniakäsitteisiin liittyviä pakkoavioliittoja puolestaan voidaan solmia, jotta välttyttäisiin perheen tai suvun maineen tahraamiselta. Avioliittoon pakottaminen voi olla seurausta myös siitä, että jonkun perheenjäsenen katsotaan käyttäytymisellään aiheuttaneen paheksuntaa yhteisön silmissä.

Suomessa pakkoavioliitot voivat näyttäytyä esimerkiksi niin, että ulkomailta muuttavan pariskunnan jompikumpi osapuoli on pakotettu naimisiin tai että Suomessa asuva alaikäinen tyttö pakotetaan

avioliittoon hänelle aiemmin tuntemattoman, ulkomailla asuvan miehen kanssa. Tämä voi tapahtua esimerkiksi tytön vanhemman tai vanhempien alkuperäiseen kotimaahan suuntautuvalla kesälomamatkalla. Toisaalta avioliittoon pakottamista voi esiintyä myös muun muassa evankelis-luterilaisissa herätysliikkeissä tai romaniyhteisöissä.

Kattavia tilastoja pakkoavioliittojen määrästä Suomessa ei ole saatavilla. Ilmiö nousee kuitenkin säännöllisesti esiin sekä aiheen parissa toimivien järjestöjen työssä että ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmässä. Kuten arviomuistiossa todetaan, pakkoavioliitot näkyvätkin enenevässä määrin ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkuuksissa. Vuonna 2020 auttamisjärjestelmän piiriin otettiin 45 henkilöä pakkoavioliiton perusteella. Tapauksista 23:lla oli kytköksiä Suomeen. Tuomioita avioliittoon pakottamisesta ei kuitenkaan ole tullut, eivätkä tapaukset useinkaan etene rikosprosessissa. Osin syynä on se, että ihmiskauppalainsäädäntö ei sovellu osaan pakkoavioliittotapauksista. Osin kuitenkin kyse on myös siitä, että pakkoavioliittojen tutkinnassa lienee usein haasteita liittyen mm. näyttökysymyksiin sekä siihen, että pakkoavioliittoja ilmiönä ei ehkä ymmärretä riittävästi.

ISTANBULIN SOPIMUKSEN VELVOITTEET

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (nk. Istanbulin sopimus) velvoittaa sopimusvaltioita kriminalisoimaan lapsen tai aikuisen tahallisen pakottamisen avioliittoon sekä lapsen tai aikuisen tahallisen houkuttelemisen ulkomaille avioliittoon pakottamiseksi (artikla 37). Istanbulin sopimuksen artikla 41 edellyttää myös em. tekojen yrityksen säätämistä rangaistavaksi.

Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 2015. Sopimusta valvova kansainvälinen Grevio-komitea kehotti voimakkaasti Suomea vuonna 2019 erilliskriminalisoimaan avioliittoon pakottamisen. YK:n ihmisoikeuskomitea puolestaan totesi keväällä 2021, että Suomen tulisi ”jouduttaa lainsäädännön uudistuksia, joilla pyritään ehkäisemään ja torjumaan tehokkaasti kaikenlaista naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, muun muassa -- säätämällä avioliittoon pakottamisen yksiselitteisesti rangaistavaksi”

AVIOLIITTOON PAKOTTAMISTA KOSKEVA ERILLISSÄÄNNÖS

Ihmisoikeusliitto ei jaa arviomuistiossa esitettyä näkemystä siitä, että nykyainsäädäntö on riittävä, eikä tarvetta sen muuttamiseen ole.

Avioliittoon pakottamisesta voidaan rangaista Suomen rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaisena ihmiskauppana, törkeänä ihmiskauppana tai rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaisena pakottamisena. Nykylainsäädäntö ei kuitenkaan ole riittävä uhrien oikeusturvan toteutumiseksi ja avioliittoon pakottamiseen syyllistyneiden saattamiseksi rikosvastuuseen. Arviomuistiossa ehdotetaan vaihtoehtoisesti, että mikäli lainsäädäntöä muutetaan, se tehtäisiin täsmentämällä ihmiskauppaa koskevaa säännöstä siten, että avioliittoon pakottaminen lisättäisiin säännökseen teon tarkoitukseksi (vaihtoehto 2). Ihmisoikeusliitto ei pidä tätä vaihtoehtoa pakkoavioliiton uhrien oikeusturvan kannalta riittävänä.

Pakkoavioliitto ei ole ihmiskauppaa, vaan oma erillinen ilmiönsä, joka joissakin tapauksissa täyttää ihmiskaupan tunnusmerkistön. Ihmiskauppalainsäädäntö soveltuu lähinnä sellaisiin tapauksiin, joissa avioliittoon pakottamiseen sisältyy myös ihmiskaupan elementtejä ja selkeää pakottamista. Esimerkiksi tapaukset, joissa vanhemmat pakottavat lapsensa avioliittoon sillä ajatuksella, että se on lapsen edun mukaista ilman että heillä on mitään tarkoitusta vahingoittaa lasta, vaan pikemminkin suojella häntä, ovat hankalasti rangaistavissa ihmiskauppalainsäädännön mukaan.

Lisäksi ihmiskauppalainsäädäntö on siihen perehtyneidenkin mukaan monimutkainen. Tämän osoittaa muun muassa tuore apulaisoikeuskanslerin ratkaisu, jonka mukaan poliisilla ja tutkijoilla on vaikeuksia tunnistaa ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistö eivätkä ihmiskaupan uhrien oikeudet toteudu. Pakkoavioliittoa ei tule liittää jo valmiiksi sekavan ihmiskauppalainsäädännön alle, sillä pakkoavioliitto on paitsi ihmiskaupasta erillinen, myös jo itsessään monessa mielessä hyvin haastava ja monitahoinen kokonaisuus.

Avioliittoon pakottamisen lisäämistä ihmiskauppalainsäädännön alaisuuteen ei voi perustella myöskään ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään pääsyllä. Pakkoavioliiton ja muiden sukupuolittuneen väkivallan muotojen uhrit ovat joka tapauksessa oikeutettuja suojeluun ja palveluihin. Pakkoavioliiton uhreille voidaan luoda saman tyyppinen järjestelmä tai säätää niin, että he ovat oikeutettuja ihmiskaupan auttamisjärjestelmän palveluihin.

Suomen valtion tulee varmistaa lainsäädäntömuutoksilla pakkoavioliiton uhrien oikeusturvan toteutuminen. Tehokkain keino tähän on avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen luominen.

Arviomuistossa perustellaan kantaa, jonka mukaan erilliskriminalisointia ei tarvita, mm. sillä, että ”avioliittoon pakottamisen yleisyydestä ei ole saatavilla kattavaa tietoa, jolloin erilliskriminalisoinnin säätämisen yhteiskunnallinen tarpeellisuuden arviointi on ylipäättään vaikeaa” (s. 88.) Kun on kyse vakavasta sukupuolittuneen väkivallan muodosta ja ihmisoikeusloukkauksesta, lainsäädännön tulee kuitenkin turvata uhrien oikeudet riippumatta siitä, kuinka yleinen ilmiö on. Lisäksi, vaikka naiseen kohdistuvan ja sukupuolittuneen väkivallan kokonaisuudessa kyse on nykyisellään melko marginaalisesta ilmiöstä, pakkoavioliittotapausten määrät eivät luultavimmin ainakaan vähene jatkossa.

Erilliskriminalisointi mahdollistaisi parhaiten avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden. Säätämällä avioliittoon pakottamisen rangaistavaksi erillisenä säännöksenään Suomen valtio toteuttaa Istanbulin sopimuksen artiklan 37 velvoitteen. Samalla Suomi antaa tärkeän viestin siitä, että avioliittoon pakottaminen on paitsi rikos, myös ihmisoikeusloukkaus ja sukupuolittuneen väkivallan muoto, jota Suomen valtio ei hyväksy.

PAKKOAVIOLIITON MÄÄRITELMÄ JA NÄYTTÖKYSYMYKSET

Avioliittoon pakottamisen kriminalisoinnin yhteydessä on välttämätöntä selkeyttää pakkoavioliiton määritelmää laillisuusperiaatteen mukaan. Kuten aiemmin on todettu, avioliittoon pakottaminen on monimutkainen ilmiö ja tilanteet hyvin monitahoisia. Kattava määritelmä helpottaa näytön osoittamista ja antaa muun muassa tuomioistuimille ja poliisille selkeät ja yhdenmukaiset kriteerit siitä, millaiset tilanteet sisältyvät lainsäädäntöön ja millaista näyttöä pidetään uskottavana ja riittävänä.

Istanbulin sopimuksen selitysmuistiossa avataan sopimuksen määritelmää pakkoavioliitosta. Sen mukaan rangaistavaa tulee olla aikuisen tai lapsen pakottaminen avoitumaan. Pakottamisella viitataan "to physical and psychological force where coercion or duress is employed". Pakottamisen voi siis ymmärtää Istanbulin sopimuksen mukaisesti sisältävän myös eriateisen psykologisen painostuksen.

Konkreettisen pakottamisen sijaan nimenomaan eriateinen psyykinen painostus on tavallista varsinkin tilanteissa, joissa sukulaiset tai muu lähipiiri on osallisena pakottamisessa. Erityisesti näissä tilanteissa pakottaminen voi olla hyvinkin hienovaraista, esimerkiksi tapauksissa, joissa avioliitosta on sovittu jo tytön ollessa pieni lapsi. Tällöin hän tietää, että hänellä ei ole muuta vaihtoehtoa, kuin mennä naimisiin suvun valitseman henkilön kanssa. Varsinaista pakottamista tai edes painostamista ei tässä tilanteessa tarvita. Voi myös olla, että vanhempi sisar tietää, että ellei hän suostu avioliittoon, siihen pakotetaan siinä tapauksessa nuorempi sisar. Käytännössä hänellä ei tällöin ole vaihtoehtoja, vaikka häntä ei suoraan pakotettaisi tai edes painostettaisi.

Tämän vuoksi näyttökynnyksen tulee olla matala, sillä avioliittoon pakottamisen osoittaminen voi olla hyvin ongelmallista tai mahdotonta. Pakkoavioliiton määritelmää ja näyttökynnystä tulee pohtia rinnakkain. Niiden osalta on tärkeää myös sovittaa yhteen (lausunnon kohteena oleva) avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskeva rikoslain valmistelu ja pakkoavioliittojen purkamista koskeva avioliittolain valmistelu.

RANGAISTAVUUDEN KATTAVUUS

Arviomuistiossa on rangaistavuuden ulkopuolelle rajattu Suomessa juridisesti ei-pätevät avioliitot, eli esimerkiksi pelkästään uskonnollisin tai kulttuurisin menoin solmitut liitot tai muut avioliiton kaltaiset olosuhteet. Yhteisöissä, joissa em. liittoa solmitaan, niitä kuitenkin pidetään samanaarvoisina kuin virallisesti solmittuja liittoa. Perheen, suvun ja laajemman yhteisön silmissä pariskunta on naimisissa ja heillä on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin virallistetuissa liitossa.

Vaikka saatavilla ei ole tilastoja siitä, paljonko Suomessa on pelkästään uskonnollisin tai kulttuurisin menoin solmittuja liittoa, yleinen käsitys ilmiön parissa toimivien keskuudessa on, että näitä on merkittävä osa kaikista liitosta, ml. pakkoavioliitosta. Ihmisoikeusliitto katsoo, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus tulee ehdottomasti ulottaa myös sellaisiin avioliittoihin, jotka eivät ole Suomessa päteviä. Mikäli lainsäädäntö jättää ei-pätevät pakkoavioliitot rangaistavuuden ulkopuolelle, monet kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevat henkilöt jäävät vaille oikeuksiaan. Lisäksi niiden jättäminen lainsäädännön ulkopuolelle loukkaisi yhdenvertaisuuden periaatetta: jotkut pakkoavioliiton uhrit saisivat suojelua ja valtio tunnustaisi heidän joutuneen ihmisoikeusloukkauksen ja rikoksen kohteeksi, kun taas toiset jäisivät vaille oikeuksiaan. Avioliittoon pakotetuilla ei lisäksi lähtökohtaisesti ole mahdollisuutta valita sitä, millä tavalla heidän liittonsa solmitaan. Mikäli ei-pätevät pakkoavioliitot jätetään lainsäädännön ulkopuolelle, on mahdollista, että yhä useampia pakkoavioliittoa ei virallisteta, vaan ne jäävät entistä enemmän piiloon viranomaisilta.

Arviomuistiossa pitäydytään Istanbulin sopimuksen minimivelvoitteiden täyttämässä. Sopimuksen huolellisuusvelvoite edellyttää kuitenkin Suomen valtiolta vastuuta ehkäistä, tutkia ja rangaista sopimuksen soveltamisalaan kuuluvan väkivallan muotoja, ml. avioliittoon pakottamista. Vaikka Istanbulin sopimus ei suoraan velvoita kriminalisoimaan ei-päteviä avioliittoa, jotta erilaisissa tilanteissa olevien uhrien oikeusturva toteutuisi, niihin tulee soveltaa samaa rangaistavuutta kuin

juridisesti päteviin pakkoavioliittoihin. Tähän Istanbulin sopimuksen velvoitteita vahvempaan ratkaisuun ovat pakkoavioliittoja koskevassa lainsäädännössään päätyneet mm. Norja, Ruotsi ja Tanska.

Avioliiton solmimisen pakottamisen lisäksi rangaistavuus tulisi ulottaa myös tapauksiin, joissa alun perin ainakin näennäisellä suostumuksella solmitusta avioliitosta ei pääse pois. Esimerkiksi kunniaan liittyvän väkivallan kontekstissa (myös väkivaltaisen) avioliiton jatkamiseen liittyy usein vahvaa yhteisöllistä painostusta ja henkistä tai fyysistä väkivaltaa tai uhkailua. Tunnusomaista avioliitossa pysymisen pakottamiselle kunnian väkivallan kontekstissa on se, että avioliitosta irtautumisen estäminen voi olla osa pitkää jatkumoa, jossa uhrilla ei ole ollut tosiasiallisia mahdollisuuksia esimerkiksi avioitumisesta tai lasten hankkimisesta, määrästä tai ajankohdasta. YK:n naisten syrjinnän poistamista käsittelevä CEDAW-komitea ja lapsen oikeuksien komitea toteavat yhteisessä haitallisia perinteitä koskevassa suosituksessaan, että pakkoavioliitto voidaan määritellä myös avioliitoksi, josta toisen osapuolen ei sallita lähtevän.

SYYTEOIKEUS JA VANHENTUMISAIKA

Istanbulin sopimuksen 55 artikla velvoittaa avioliittoon pakottamisen säätämistä yleisen syytteen alaiseksi. On ensiarvoisen tärkeää, että avioliittoon pakottaminen on yleisen syytteen alainen rikos, eikä asianomistajarikos, jolloin on uhrin omalla vastuulla käynnistää rikosprosessi. Pakkoavioliiton uhrille rikosilmoituksen teko on usein mahdotonta, sillä hänen yhteydenpitoaan ulkomaailmaan saatetaan rajoittaa eikä hän useinkaan tunne suomalaista oikeusjärjestelmää. Kynnys ilmoittaa poliisille tai muulle viranomaiselle pakkoavioliitosta voi olla korkea myös siksi, että pakkoavioliitosta tehdyt rikosilmoitukset eivät toistaiseksi ole johtaneet tuomioon sekä pelko siitä, että rikosilmoituksen teko johtaisi väkivaltaan joko puolison tai laajemman yhteisön taholta.

Istanbulin sopimuksen artikla 58 edellyttää, että vanhentumisaika avioliittoon pakottamisen osalta ”jatkuu niin kauan kuin on tarpeen – jotta asiaa koskeva oikeudenkäynti voidaan panna tehokkaasti vireille sen jälkeen, kun uhri on tullut täysi-ikäiseksi”.

Pakkoavioliiton osapuolet voivat olla hyvinkin nuoria avioliiton solmimishetkellä. Voi viedä vuosia, että uhri ylipäättään tulee tietoiseksi itseensä kohdistuneesta ihmisoikeusloukkauksesta. Istanbulin sopimus määrittelee avioliittoon pakottamisen jo itsessään väkivallan muodoksi. Lisäksi pakkoavioliitossa saattaa esiintyä niin henkistä, fyysistä, seksuaalista kuin taloudellistakin väkivaltaa sekä kunniakäsityksiin liittyvää yhteisöllistä painostusta. Avioliittoon pakotettu osapuoli ei myöskään välttämättä tunne Suomen oikeusjärjestelmää tai osaa hakea apua. Vanhentumisajan tulisi siten olla vähintään kymmenen vuotta pakkoavioliiton solmimisesta ja silloin, kun uhri on ollut alaikäinen, kymmenen vuotta siitä, kun hän täyttää 18 vuotta.

UHRIEN KOKONAISTILANNE JA TUKI

Avioliittoon pakottamisen kriminalisoinnin valmistelussa tulee pohtia tarkoin pakkoavioliiton uhrien kokonaistilannetta rikosprosessin aikana. Heille on taattava riittävä, saavutettava ja maksuton oikeudellinen neuvonta sekä tietoa muista tukipalveluista. Heille tulee tarvittaessa tarjota suojelua,

sillä heihin kohdistuu aito henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikoksen uhka. Tulee myös varmistaa, että pakkoavioliiton uhrin mahdollisuus esimerkiksi oleskelulupa ei huonone rikosilmoituksen tekemisen vuoksi.

Samoin kuin määritelmä- ja näyttökysymyksissä, myös uhrin kokonaistilannetta koskevissa pohdinnoissa on tärkeää sovittaa yhteen toisaalta avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta ja pakkoavioliittojen purkamista koskevat lainvalmistelut.

Lainsäädännön rooli sinänsä on rajallinen yhteisöllisen väkivallan, kuten kunniaan liittyvän väkivallan ja avioliittoon pakottamisen torjumisessa. Pakkoavioliittojen uhrien oikeusturvan toteutuminen edellyttää vahvan lainsäädännön lisäksi sitä, että eri sektoreiden viranomaiset saavat kattavaa koulutusta pakkoavioliitoista ja niiden tunnistamisesta sekä uhrin auttamisesta ja suojelusta. Lisäksi on tärkeää ennaltaehkäistä pakkoavioliittoja tiedottamalla ja muuttamalla asenteita relevanteissa yhteisöissä sekä varmistaa, että pakkoavioliiton uhreille on tarjolla riittäviä palveluita.

TIIVISTELMÄ:

Ihmisoikeusliiton näkemyksen mukaan

- avioliittoon pakottaminen tulee kriminalisoida omana rikosnimikkeenä, samoin siinä tarkoituksessa tapahtuva matkustamaan houkutteleva
- edellä mainittujen yritysten tulee kriminalisoida
- kriminalisoinnin tulee kattaa myös liitot, jotka eivät ole Suomessa juridisesti päteviä,
- kriminalisoinnin tulee kattaa myös avioliitossa pysymiseen pakottaminen
- pakkoavioliiton määritelmää tulee täsmentää ja näyttökynnyksen tulee olla matala
- avioliittoon pakottaminen tulee säätää yleisen syyttäjän alaiseksi rikokseksi
- vanhentumisajan tulee olla riittävän pitkä
- uhrien tuki, suojelu ja palvelut tulee varmistaa
- avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskeva rikoslain valmistelu ja pakkoavioliittojen purkamista koskeva avioliittolain valmistelu tulee sovittaa yhteen määritelmän, näytön ja uhrin kokonaistilanteen arvioinnin osalta

Viitteet:

Apulaisoikeuskansleri 2021. Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan tutkinta.

Oikeuskanslerinvirasto. OKV/1233/70/2021 OKV/1956/90/2021 OKV/1233/70/2021-OKV-102

[https://www.okv.fi/media/filer_public/f0/13/f013cca9-cbbb-4e0f-91d6-](https://www.okv.fi/media/filer_public/f0/13/f013cca9-cbbb-4e0f-91d6-601a7ffb6dcc/ratkaisu_poliisin_ja_syyttajien_menettely_seka_ihmiskaupan_tutkinta_okv_1233_70_2021.pdf)

[601a7ffb6dcc/ratkaisu_poliisin_ja_syyttajien_menettely_seka_ihmiskaupan_tutkinta_okv_1233_70_2021.pdf](https://www.okv.fi/media/filer_public/f0/13/f013cca9-cbbb-4e0f-91d6-601a7ffb6dcc/ratkaisu_poliisin_ja_syyttajien_menettely_seka_ihmiskaupan_tutkinta_okv_1233_70_2021.pdf)

Committee on the Elimination of Discrimination against Women & Committee on the Rights of the Child 2014: Joint general recommendation No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women/general comment No. 18 of the Committee on the Rights of the Child

on harmful practices, s. 8. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/627/78/PDF/N1462778.pdf?OpenElement>

Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.V.2011. Council of Europe Treaty Series - No. 210. s. 34.

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900016800d383a>

Forced Marriage Unit statistics 2020 <https://www.gov.uk/government/statistics/forced-marriage-unit-statistics-2020/forced-marriage-unit-statistics-2020#forced-marriage-unit-statistics>

Hansen, Sams, Jäppinen ja Latvala 2016 Kunniakäsitykset ja väkivalta. Selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Ihmisoikeusliitto. https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2016/06/Kunniak%C3%A4sitykset-ja-v%C3%A4kivalta_B5_netiti-002.pdf

Toivonen 2017 Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, selvitysmuistio.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/231641/8b68f4a4_8c0e_43e0_9314_a40af9e4c56f.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pakkoavioliittojen ehkäisyn ja torjunnan tilannekuva sekä kartoitus jatkotoimenpiteistä 2019.

Oikeusministeriö, muistio. OM 1/41/2017

<https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/4750802/Muistio+Pakkoavioliittojen+ehk%C3%A4isyn+ja+torjunnan+tilannekuva+sek%C3%A4+kartoitus+jatkotoimenpiteist%C3%A4+.pdf/6ba42422-92ab-9ef8-b476-33b0fcf08eec>

YK:n Ihmisoikeuskomitean loppupäätelmät Suomen seitsemänneistä määräaikaisraportista 2021, s. 5.

https://um.fi/documents/35732/0/YKn+ihmisoikeuskomitean+uudet+loppup%C3%A4%C3%A4telm%C3%A4t+ja+suositukset+3_2021.pdf/56f24467-0f34-85a0-1ee1-3c0d3130c09d?t=1640775609711

Latvala Johanna
Ihmisoikeusliitto